

Vrijetijdsaanbod voor personen met een beperking Inclusief én doelgroepspecifiek

✚ KRIS DE VISSCHER

Onze samenleving worstelt al langer met de vraag hoe om te gaan met mensen die geen aansluiting vinden bij het 'reguliere' aanbod. In deze bijdrage willen we dit debat graag warm houden door ons toe te spitsen op de problematiek van vrijetijdsbesteding van personen met een beperking. Wat zoeken ze, en vooral, wat vinden ze? Want participatie aan het vrijetijdsaanbod is een hoeksteen in het realiseren van volwaardig burgerschap voor deze mensen. We zullen dit thema vooral bespreken vanuit onderzoeksresultaten. Daarbij zal ook eigen exploratief onderzoek naar de vrijetijdsparticipatie van personen met een beperking aan bod komen. Dit onderzoek belicht enerzijds het aanbod dat de zorgvoorzieningen in Vlaanderen bieden op het vlak van vrije tijd. Anderzijds brengt het onderzoek in kaart welke verschillende betekenissen zorgvoorzieningen en vrijetijdsactoren hechten aan vrije tijd voor personen met een beperking. De resultaten en aanbevelingen uit dit onderzoek vormen een onderbouwde basis en een stevige impuls voor iedereen die begaan is met vrije tijd voor personen met een beperking. We proberen daarbij een alternatief te formuleren voor de polariserende kijk op een inclusief dan wel doelgroepspecifiek vrijetijdsaanbod en -beleid.

Bruto en netto vrije tijd

Het afbakenen van vrije tijd voor personen met een beperking is moeilijker dan men op het eerste gezicht zou denken. Vrije tijd wordt doorgaans omschreven als de tijd die overblijft, na de school, het werk en de zorg voor anderen. Dit zogenaamde 'maatschappijgerichte perspectief' hanteert een residuaire, negatieve invulling van vrije

tijd: men omschrijft vooral wat vrije tijd niet is (Sinnaeve e.a., 2004). Wat vrije tijd dan wel is, blijft vluchtig. Bovendien lijkt dit maatschappijgerichte perspectief minder zinvol voor personen met een beperking die niet naar school gaan, niet altijd werken en geen zorgtaken opnemen. Is al hun tijd dan vrije tijd? Zo bekeken wordt inderdaad gesteld dat personen met een beperking beschikken over meer potentiële tijd voor vrijetijdsbesteding, in vergelijking met personen zonder beperking (Aitchison, 2003). We zouden dit ‘bruto’ vrije tijd kunnen noemen.

Het maatschappijgerichte perspectief volstaat echter niet om vrije tijd voor personen met een beperking te omvatten. En dus wordt ook een individugericht perspectief onderscheiden (Sinnaeve e.a., 2004). Hierin wordt vrije tijd gedefinieerd als de eigen tijd, waarin men zelf kiest wat men doet. Vrije tijd krijgt hier een meer subjectieve en ‘positieve’ invulling. We zouden het ‘netto’ vrije tijd kunnen noemen. Zo bekeken beschikken mensen met een beperking echter over minder tijd die daadwerkelijk door vrijetijdsbesteding wordt ingevuld (Aitchison, 2003). Ze hebben minder hulpbronnen in zichzelf en in hun omgeving om het potentieel aan vrije tijd volledig te benutten. Mensen met een beperking moeten verschillende elementen van kennis en vaardigheden ontwikkelen om zelf invulling aan hun vrije tijd te kunnen geven. Zo moeten ze leren dat vrije tijd iets anders is dan schools leren, werken en persoonlijke verplichtingen nakomen. Ze moeten de eigen interesses ontdekken en leren kiezen op basis van deze interesses. En ze zullen ook heel wat vaardigheden moeten ontwikkelen om de zelfgekozen activiteiten uit te voeren.

MET DE VRIENDEN

Het individugerichte perspectief is dus belangrijk om vrije tijd voor personen met een beperking te definiëren. Maar ook deze invulling volstaat niet helemaal. Want de gangbare definities van vrije tijd richten zich op wanneer mensen hun vrije tijd besteden, op waar de vrijetijdsbesteding plaats vindt, op wat ze doen als activiteiten, op waarom mensen aan vrijetijdsbesteding doen en op de mate waarin de activiteit vrij gekozen is. Maar deze definities bieden een onvolledige kijk op de vrijetijdsbeleving van personen met een beperking (Aitchison, 2003).

Voor een aantal mensen met een beperking is vooral wie ze ontmoeten een cruciaal element in de definiëring van ‘vrije tijd’. Voor mensen zonder beperking is het meestal evident dat zij hun vrije tijd doorbrengen met hun vrienden. Personen met een beperking hebben die keuze meestal niet. Zij besteden hun vrije tijd doorgaans noodgedwongen op hun eentje of met hun familieleden. Wanneer we dus kijken naar de vrije tijd van mensen met een beperking is niet alleen de objectieve tijd die mensen ter beschikking hebben van belang, noch de vrijheid die mensen ondervinden om te kiezen waar, wat, wanneer en waarom ze bepaalde activiteiten

doen. Ook de betekenisvolle sociale relaties die mensen met een beperking kunnen aanknopen, spelen een minstens even belangrijke rol in de definiëring van wat vrije tijd voor hen betekent.

BIJZONDER BELANGRIJK

Overleven, wonen, werken, zorgen voor anderen en jezelf: ook voor personen met een beperking zijn deze levensdomeinen prioritair. En ook vrijetijdsbesteding draagt bij tot een hogere kwaliteit van leven. De literatuur onderscheidt vier verschillende visies op het belang van vrijetijdsbesteding voor personen met een beperking (Pols, 2006). Een eerste invalshoek schuift 'autonomie' naar voor. Vrije tijd is de tijd bij uitstek om zelf te beslissen hoe men de tijd wil invullen. Een tweede invalshoek ziet in de vrije tijd een uitgelezen kans om bepaalde competenties te verwerven om beter te kunnen functioneren in de samenleving. Vanuit een derde invalshoek biedt de vrije tijd dan weer de mogelijkheid om iemands persoonlijkheid, talenten en potentieel te ontwikkelen. Een laatste invalshoek benadrukt de mogelijkheden die de vrije tijd biedt om een sociaal netwerk op te bouwen en om met anderen in dialoog te gaan.

En ook in de dagelijkse praktijk wordt dit belang bevestigd. Door zingeving in de vrije tijd kunnen mensen met een beperking groeien in hun ontwikkeling. Ze ontmoeten andere mensen en leren nieuwe vaardigheden. Ze krijgen de kans om hun leefwereld te verbreden. Ze leren ook zichzelf beter kennen en hun zelfvertrouwen groeit. Oppervlakkige contacten kunnen uitgroeien tot hechte vriendschappen. Dit draagt bij tot de veerkracht van personen met een beperking. Interessante invalshoek in dit opzicht is het onderscheid tussen 'casual' en 'serious leisure' (Patterson & Pegg, 2009). Casual leisure slaat op korte, laagdrempelige, instant-activiteiten waar je niets voor hoeft te kunnen. Serious leisure slaat op het langdurige en meer intense engagement van een amateur, hobbyist of vrijwilliger, dat soms een hooggespecialiseerd en bijna semiprofessioneel karakter krijgt. Zeker voor personen met een beperking die niet werken, kan serious leisure een belangrijke plaats innemen in hun leven, hun zingeving en zelfwaardegevoel.

BELEID ROND VRIJE TIJD

Het overheidsbeleid lijkt zich bewust van dit belang. Op Vlaams niveau zijn verschillende beleidsdomeinen bevoegd voor de vrije tijd van personen met een beperking. Binnen het domein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin staat het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) in voor de erkenning en subsidiëring van de voorzieningen voor personen met een beperking. Vele voorzieningen bieden ook ondersteuning aan op het vlak van vrije tijd. Bovendien erkent en subsidieert het VAPH twintig vrijetijdszorgorganisaties als gezinsondersteunende maatregel.

Deze organisaties bieden enerzijds specifieke vrijetijdsactiviteiten aan, anderzijds bieden ze trajectbegeleiding om personen met een beperking te begeleiden richting reguliere vrijetijdsbesteding. Binnen het domein Cultuur, Jeugd, Sport en Media hebben zowel het Participatiedecreet als het Sport voor Allen-decreet ook betrekking op personen met een beperking. Beide decreten willen ook de participatie van personen met een beperking aan reguliere vrijetijdsbesteding bevorderen door middel van participatieprojecten en de ondersteuning van provinciale en gemeentelijke sportdiensten. Het decreet sociaal-cultureel volwassenenwerk erkent en subsidieert vormingsinstellingen voor personen met een beperking, en het decreet jeugdwerk erkent en subsidieert jeugdwerkorganisaties die zich richten op kinderen en jongeren met een beperking.

Ten slotte zijn personen met een beperking ook een expliciete doelgroep van het Gelijkekansenbeleid. Dit beleid wil vooral een coördinerende rol opnemen. Zo ondersteunt het Gelijkekansenbeleid het toegankelijker maken van de samenleving, ook voor personen met een beperking. Naast de aandacht op Vlaams niveau behoort vrije tijd voor kinderen en jongeren met een beperking ook tot een van de kerntaken van het provinciaal jeugdbeleid. Dit leidt tot verschillende initiatieven op het vlak van vorming en begeleiding als ondersteuning van reguliere jeugdwerkinitiatieven. Op het eerste zicht krijgt dit thema voldoende beleidsaandacht. Maar leidt dit ook tot voldoende vrijetijdsbesteding voor personen met een beperking?

BELEID EN REALITEIT

Onderzoek in Vlaanderen schetst een weinig rooskleurig beeld van de vrijetijdsbesteding van personen met een beperking. Zo blijkt dat mensen met een beperking significant minder participeren aan vrijetijdsactiviteiten (Verbelen e.a., 2005). Vooral de participatie aan culturele activiteiten ligt beduidend lager. Opvallende discrepanties zijn er voor bioscoop- en bibliotheekbezoek, gevolgd door het bijwonen van klassieke of popconcerten. Het onderzoek legt ook het grotere sociale isolement van personen met een beperking bloot. Mensen met een beperking hebben minder vrienden en vertrouwenspersonen. Significant meer respondenten met een beperking zeggen geen enkele goede vriend of vriendin te hebben. Mensen met een beperking voelen zich ook minder verbonden met vrienden en familieleden.

Ook als het gaat over de vrijetijdsparticipatie van kinderen met een verstandelijke beperking is er weinig reden tot juichen (Bracke, 2006). Op het vlak van informele, niet-georganiseerde vrijetijdsbesteding, zoals televisiekijken, rondhangen of vrienden bezoeken, lijken de wensen van kinderen met een beperking niet wezenlijk te verschillen van de wensen van kinderen zonder beperking. Net als alle kinderen willen kinderen met een beperking minder tv kijken en meer vrienden ontmoeten. Maar het

realiseren van die wensen verschilt wel. Kinderen met een beperking sluiten net als andere kinderen voornamelijk vriendschappen op school. Alleen bevinden de scholen voor buitengewoon onderwijs zich vaak veraf van waar de kinderen wonen. De afstand vormt een grote drempel om ook buiten de school vrienden te ontmoeten. Vriendjes maken in de buurt verloopt niet zo vlot. Kinderen met een beperking brengen dan ook meer vrije tijd door op hun eentje of met familieleden dan met vrienden.

DREMPELRIJK

Er is ook onderzoek dat inzoomt op de specifieke lokale context. Zo werd bekeken in welke mate het vrijetijdsaanbod tegemoet komt aan de behoefte bij de Brusselse jeugd met een handicap (Smits e.a., 2010). Ook hier merken we een vrij lage participatie aan het georganiseerde vrijetijdsaanbod en de grote behoefte aan meer en gevarieerd aanbod, zowel tijdens het schooljaar als in de vakantieperiode. Ook de drempels die in dit onderzoek naar voor komen vertonen veel overeenkomsten met de drempels die eerder werden beschreven (Bracke, 2006), zoals de kostprijs van het aanbod, de bekendheid van en informatiedoorstroming over het aanbod, de beschikbaarheid en de bereikbaarheid in relatie tot de beperkte mobiliteit van de ouders en de mate waarin het aanbod is afgestemd op de aard van de beperking.

Ook in internationale bronnen komen verschillende onderzoekers over verschillende doelgroepen heen tot gelijklopende conclusies. We sommen ze even op.

- De wensen van personen met een beperking met betrekking tot hun vrijetijdsbesteding verschillen doorgaans niet van personen zonder een beperking.
- Toch participeren personen met een beperking minder aan vrijetijdsactiviteiten en beschikken ze over een minder gevarieerd palet aan mogelijkheden in de vrije tijd.
- Personen met een beperking brengen hun vrije tijd meer thuis en op hun eentje door.
- Personen met een beperking brengen hun vrije tijd minder door met vrienden maar eerder met familieleden en professionals.
- Personen met een beperking besteden hun vrije tijd doorgaans gescheiden van personen zonder beperking.

Individuele factoren kunnen aan de basis liggen van een moeilijke toegang tot vrijetijdsbesteding: gebrek aan informatie, tekort aan zelfvertrouwen, sociale vaardigheden of sociaal netwerk. Maar er zijn ook structurele barrières, zoals fysieke toegankelijkheid, kostprijs, vervoer en een gebrek aan ondersteuning. De voornaamste drempels om deelnemer te blijven liggen niet op het vlak van fysieke toegankelijkheid, maar op de kwaliteit van de sociale interactie. Ook de houding en de vaardigheden van de medewerkers van de vrijetijdsorganisatie en de continuïteit van de ondersteuning spelen een doorslaggevende rol (Devine, 2004).

EIGEN ONDERZOEK

Veel van het bestaande onderzoek naar vrijetijdsbesteding richt zich voornamelijk op kinderen en jongeren die nog thuis wonen. De situatie voor wie in een zorgvoorziening verblijft, blijft onderbelicht. Daarom voerde Els Beelen voor Demos een onderzoek naar het aanbod dat de zorgvoorzieningen in Vlaanderen bieden op het vlak van vrije tijd. Daarnaast bracht het onderzoek in kaart welke verschillende betekenissen zorgvoorzieningen en vrijetijdsactoren hechten aan vrije tijd voor personen met een beperking. Om een beeld te krijgen van het aanbod bevroegen we een representatief staal van zorgvoorzieningen aan de hand van schriftelijke halfopen vragenlijsten. We selecteerden van elk type voorziening per provincie twee voorzieningen. Dit komt neer op 86 voorzieningen, regionaal verspreid in Vlaanderen, met een (semi-)residentiële of ambulante werking. De vragenlijsten werden per e-mail verstuurd naar de respondenten, die deze online konden invullen. De vragenlijsten bestonden uit 35 groten-deels gesloten vragen. Deze vragenlijsten peilden naar de visie van de zorgvoorzieningen ten opzichte van de vrijetijdsbesteding van personen met een beperking, naar het aanbod op het vlak van vrijetijdsbesteding, hoe dit aanbod tot stand komt en welke samenwerkingen hiertoe worden gevormd.

In de tweede fase werden interviews afgenomen van een aantal sleutelfiguren uit de sector, academici, vrijetijdzorgorganisaties, sociaal-culturele organisaties en zorgvoorzieningen. De interviews werden opgebouwd rond een topiclijst. Tijdens de derde fase van het onderzoek werden de resultaten van de eerste en tweede fase in de diepte uitgewerkt. Hiertoe maakte het onderzoek gebruik van focusgroepen, waarin een aantal belangrijke thema's werden voorgelegd die uit de eerste twee onderzoeksfases naar boven kwamen.

VRIJE TIJD OF DAGBESTEDING?

Van de 85 verstuurde vragenlijsten werden er 31 ingevuld, waarvan vier slechts gedeeltelijk. We zien dat de verschillende zorgvoorzieningen die de vragenlijst hebben ingevuld redelijk regionaal verspreid zijn over Vlaanderen, waarbij de West-Vlaamse zorgvoorzieningen de kroon spannen.

Over het algemeen bevestigen de verkregen resultaten het intuïtief aanvoelen over het aanbod aan vrijetijdsactiviteiten vanuit zorgvoorzieningen. Mensen met een beperking die beroep doen op een zorgvoorziening doen doorgaans meerdere keren per week aan vrijetijdsbesteding. Meestal is dit overdag en tijdens de week, in kleine groepjes en onder begeleiding van het personeel van de voorziening. Ze blijven voornamelijk in de directe omgeving van de voorziening en in de voorziening zelf. De activiteiten zijn doorgaans specifiek voor personen met een beperking. Ze worden meestal georganiseerd door de voorziening zelf of door doelgroepspecifieke vrijetijdsorganisaties. Voorzieningen vertrekken bij het bepalen van het vrijetijdsaanbod vanuit de

vragen van de doelgroep en het bestaande externe aanbod. Vooral de mogelijkheden en de interesses van de doelgroep hebben een invloed op het tot stand komen van het vrijetijdsaanbod. De resultaten tonen aan dat transport en mobiliteit de grootste drempel is voor participatie aan vrijetijdsactiviteiten. Op de tweede plaats stelt men dat het aanbod onvoldoende aangepast is om te participeren. Verder is er een gebrek aan beschikbaar personeel om personen met een beperking te begeleiden tijdens of naar vrijetijdsactiviteiten. Op de vierde plaats komt het gebrek aan financiële middelen van personen met een beperking om te kunnen deelnemen aan een bepaalde vrijetijdsactiviteit. Maar we stellen ook vast dat voorzieningen bepaalde subsidiemogelijkheden onbenut laten.

We zien dus een vrij klassiek aanbodsgestuurd beeld, waarbij de grens tussen dagbesteding en vrijetijdsbesteding flinterdun is. Dit blijkt ook uit de accenten die voorzieningen leggen in hun investeringsbeleid: het eigen vrijetijdsaanbod en -beleid, de samenwerking met doelgroepspecifieke organisaties en eigen infrastructuur en materiaal staan daarbij centraal. Wanneer we kijken naar de investeringen voor de toekomst merken we dat voorzieningen sterker willen investeren in een netwerk van niet-professionele begeleiders (vrijwilligers). Ook willen voorzieningen meer samenwerken met reguliere vrijetijdsaanbieders. Misschien schuilt hier een voorzichtige opening naar meer inclusieve, community-based vrijetijdsbesteding. Voorzieningen gaan meer samenwerking aan met lokale reguliere partners en betrekken meer vrijwilligers bij hun werking. En zo zitten we meteen in het spanningsveld tussen inclusieve en doelgroepspecifieke vrijetijdsbesteding voor personen met een beperking.

VAN DOELGROEPSPECIFIEK TOT INCLUSIEF

Inclusieve vrijetijdsbesteding vindt per definitie plaats in een context waar personen met en zonder beperking samen hun vrije tijd beleven. Individuen moeten, ongeacht hun mogelijkheden, kunnen participeren aan vrijetijdsbesteding in dezelfde omgeving. Doelgroepspecifieke vrijetijdsbesteding vindt plaats in een context waar alleen personen met een beperking hun vrije tijd beleven. Soms worden een doelgroepspecifieke en een inclusieve benadering van de vrije tijd als twee tegenpolen tegenover elkaar geplaatst, elk met hun sterktes en zwaktes (Schraepen, 2010). De twee benaderingen lijken elkaar uit te sluiten. De overheid kan elke euro slechts één keer besteden. Investeren in inclusie gaat ten nadele van doelgroepspecifieke werkingen en omgekeerd.

Toch is – zoals ook verder nog zal blijken – dit onderscheid niet zo uitgesproken. Je kan deze discussie ook benaderen vanuit een continuüm met verschillende niveaus van inclusie. Naargelang de context kan het adequate niveau van inclusie worden gekozen. Want het is niet wenselijk om sommige personen met een beperking zonder ade-

quate aanpassingen in een reguliere omgeving te 'plaatsen'. Vandaag zet men vanuit het beleid heel sterk in op het burgerschapsparadigma en inclusie. Het streven naar inclusie voor personen met een beperking is een proces dat op verschillende levensdomeinen moet worden gerealiseerd. Personen met een beperking zouden dus ondersteuning moeten krijgen in het eigen gezin, de gewone school, in gewone arbeids-situaties en op gewone plaatsen van vrijetijdsbesteding. Maar is het wel haalbaar en wenselijk om te streven naar een uitsluitend inclusief vrijetijdsaanbod?

TUSSEN DROOM EN DAAD

Verschillende onderzoeken geven aan dat investeren in doelgroepspecifieke vrijetijdsactiviteiten in sommige situaties meer aangewezen is (Smits e.a., 2010). Zo werd een haalbaarheidsstudie uitgevoerd met betrekking tot aangepaste vrijetijdsbesteding voor personen met een handicap (Mokos en Van Meerbeek, 2004). In het concluderende gedeelte werpt men de vraag op of de Vlaamse samenleving wel klaar is voor 'inclusie'. Anno 2004 werd er gesteld dat de inclusie van personen met een beperking in reguliere vrijetijdsorganisaties nog in zijn kinderschoenen staat. De ontsluiting van het reguliere vrijetijdscircuit blijkt geen sinecure te zijn. Vanuit de reguliere vrijetijdsorganisaties zelf bestaat er vaak weinig deskundigheid met betrekking tot het omgaan met en begeleiden van personen met een beperking. Verder stelt men dat personen met een beperking nog te weinig worden begeleid naar het reguliere vrijetijdscircuit. Men benadrukt dat er ook respect moet worden opgebracht voor de vrije keuze van personen met een beperking. Inclusie mag geen dogma worden, en aansluiten bij reguliere vrijetijdsorganisaties mag dus geen verplichting zijn. Doelgroepspecifieke activiteiten scheppen in sommige gevallen een veiligere omgeving waar men zich onder 'gelijken' kan ontplooien.

Ook voor kinderen met een beperking verlopen inclusieve activiteiten niet altijd zoals gewenst. Ouders van kinderen met een beperking geven dan ook aan dat ze een ruimer aanbod van specifiek aangepaste activiteiten zouden willen zien (Smits e.a., 2010). Het inzetten op het moeilijker bereikbare ideaal van inclusie leidt ertoe dat het meer laagdrempelige doelgroepspecifieke jeugdwerk wordt gedevalueerd, met voornamelijk minder jeugdwerkparticipatie tot gevolg (Coussée, 2010). Ook internationaal staat inclusie nog in zijn kinderschoenen. Net zoals in Vlaanderen zijn ook de resultaten gemengd. Aan de ene kant zijn er geslaagde voorbeelden van inclusie te vinden, waarbij personen met een beperking zich sociaal aanvaard weten. Ze voelen zich in een inclusieve context meer respectvol behandeld. Dat heeft een positief effect op hun zelfbeeld en op de verdere uitbouw van sociale relaties en vriendschappen. Toch is ook hier het inclusieverhaal niet enkel positief. Wanneer de activiteiten in een inclusieve context onvoldoende zijn aangepast, werkt inclusie eerder ontmoedigend. Kinderen voelen dat ze tekortschieten, en dit leidt tot een verlies van zelfvertrou-

wen en negatieve effecten op het zelfbeeld. Ook het ontstaan van wederzijds respect en van een gelijkwaardige houding tussen personen met en zonder beperking gebeurt niet automatisch, maar is afhankelijk van de vrijetijdscontext (Devine, 2004). Pas als er een gestructureerd en respectvol contact wordt geïnstalleerd en er gedeelde interesses groeien, ontstaat er ook een positieve houding tegenover personen met een beperking. Wanneer er in een meer competitieve omgeving hogere eisen worden gesteld op het vlak van fysieke kracht en uithouding en op het vlak van vaardigheden, leidt dit tot een meer negatieve en bevoogdende houding tegenover personen met een beperking. Een inclusieve context zet de verschillen soms sterker in de verf en creëert eerder afstand dan hij bruggen bouwt. Het potentiële ‘bridging social capital’ wordt niet altijd gerealiseerd. Het is immers niet automatisch duidelijk welke meerwaarde de aanwezigheid van personen met een beperking biedt voor de personen zonder beperking.

INCLUSIEF REPERTOIRE

Hoewel we in ons onderzoek rond vrijetijdsparticipatie van personen met een handicap een ruimere vraagstelling voor ogen hadden, stelden we vast dat de interviews en de focusgroepen werden gedomineerd door dit spanningsveld inclusief-doelgroep-specifiek. De bijdragen van Beno Schraepen (2010) en Filip Coussée (2011) die eerder verschenen in ALERT brachten reeds verschillende standpunten ‘pro en contra’ naar voor. Het valt op dat deze tweedeling tussen voor- en tegenstanders ook in ons onderzoek overeind blijft. We bouwen de bespreking van onze onderzoeksresultaten dan ook op vanuit twee repertoires: een inclusief en een doelgroepspecifiek. We kleuren beide repertoires in met citaten van onze respondenten.

Binnen het inclusieve repertoire ziet men mensen met een beperking in de eerste plaats als gewone burgers. Een van de elementen van een inclusieve benadering is dat de ‘beperking’ naar de achtergrond verdwijnt. Een respondent zegt dat zo: “Komende zomer is er een wereldactiviteit voor jongeren. Ook jongeren met een handicap gaan mee. Maar dat is niet het eerste waar ik aan denk als ik moet antwoorden op jouw vraag naar succesverhalen, omdat dat voor mij gewoon jongeren zijn en ik die handicap niet meer zie. Voor veel leiding zijn dat ook geen jongeren met een handicap meer, maar zijn dat medewerkers aan die activiteit.”

Binnen dit repertoire wordt de nadruk gelegd op de mogelijkheden, de competenties en de talenten van mensen met een beperking. Door in te zetten op talenten doorprik je de focus op beperking. Want talent is niet gebonden aan het al dan niet hebben van een beperking. “Op een gegeven moment hebben we een sportproject ontwikkeld, alleen voor kinderen met een handicap. Kinderen met een handicap schrijven in voor een trainingsactiviteit die ze leuk vinden en gaan daar één keer naartoe. En wij zorgen

voor de begeleiders die gewoon zijn om kinderen met een handicap te begeleiden. Dus de sportclub voorziet de training, wij voorzien de begeleiders en de kinderen. En wij merken dat doordat die sportclubs zien dat Stef goed kan boksen hij ook wel wat zou kunnen betekenen binnen de club.”

EEN STERKE HEFBOOM

Binnen dit repertoire stipt men aan dat vrije tijd zich uitstekend leent voor inclusie. “Vandaag wordt er veel gesproken over inclusie. Inclusie is natuurlijk dat de samenleving die persoon met een handicap gaat omarmen. Maar ja, hoe ga je hem omarmen en waar ga je hem omarmen als hij tussen zijn vier muren moet blijven zitten? Een interessante hefboom is natuurlijk sport en cultuur, waar andere mensen dan kunnen zien, ervaren, voelen, proeven, hoe mensen met een handicap zijn, wat ze kunnen, wat ze niet kunnen.”

Want ontmoeting en het uitbouwen van netwerken met andere burgers is cruciaal. De voorstanders van inclusie erkennen dat er nog heel wat drempels, moeilijkheden en kinderziektes zijn in beleid en mentaliteit. Maar die moeten volgens hen overwonnen worden. Dit gebeurt door het wegnemen van schotten en het overwinnen van koudwatervrees. Dit vergt een stimulerend beleid. “Wij noemen dat de samenleving masseren: wees niet bang van onze mensen.”

DOELGROEPSPECIFIEK REPERTOIRE

Het doelgroepspecifieke repertoire kijkt heel anders naar de grenzen van de inclusiebenadering. Binnen dit repertoire legt men de nadruk op het bijzondere van mensen met een beperking. Mensen met een beperking zijn burgers met specifieke sociale rechten en noden. Vanuit dit anders-zijn dringt zich ook een andere aanpak op binnen de vrije tijd. De inclusieve benadering dreigt dit anders-zijn te veronachtzamen, met negatieve gevolgen voor de persoon met een beperking. Zeker mensen met een lichte verstandelijke beperking kunnen het moeilijk krijgen. “Heel vaak horen wij: ‘Ah ja, maar dat zijn mensen met goede mogelijkheden, waarom moeten die nog participeren aan een doelgroepspecifieke activiteit?’ Maar alstublieft, begin niet met mensen daarin te pushen. Want dat is iets wat wij op dit moment heel vaak horen. Vooral mensen met een lichte verstandelijke beperking dreigen daar het slachtoffer van te worden: zij wonen zeer regulier met een minimum aan ondersteuning en ze werken in een beschutte werkplaats met een minimum aan ondersteuning. Resultaat: die groep loopt eigenlijk mee in een samenleving en haar ratrace, maar wel voortdurend op de toppen van de tenen. En dan hebben we zoiets van: ‘En in je vrije tijd ga je ook nog een keer beginnen.’ Alstublieft niet, hé.”

Voor de 'moeilijkste' doelgroepen lijkt inclusie al helemaal uitgesloten. "Zestig procent van onze mensen hebben een ernstige, soms tot diepe, meervoudige handicap. Ik hoor jullie stellen dat er geen specifiek aanbod meer zou mogen zijn. Sorry, maar denk je dat die mensen daarmee gebaat zijn, om die bij wijze van spreken in een inclusief aanbod te steken?" In het doelgroepspecifieke repertoire treedt ook het uitbouwen van netwerken en ontmoetingskansen 'onder lotgenoten' op de voorgrond. "Onze cliënten gaan op doelgroepspecifieke nationale en internationale kampen. Daar ontstaan ook veel vriendschappen en relaties tussen lotgenoten. Wat is daar verkeerd aan? Is dat misschien minderwaardig? Wij bevorderen dat onze mensen zo met elkaar in contact komen. Wij kiezen ervoor om die interacties tussen lotgenoten mogelijk te maken."

TEGEN DE MUUR BOTSSEN

Ook wil men mensen met een beperking ervoor behoeden dat ze gekwetst worden. Mensen met een beperking zijn immers wel ergens aanwezig, maar ze horen er niet echt bij. "Het is dramatisch om zien hoe zij op zoek zijn naar sociale contacten, naar relaties, en hoe dat die met hun kop tegen de muur lopen. Want je probeert met man en macht in te vullen wat ze zoeken. Maar eigenlijk zoeken zij, zoals jij en ik, in het gewone circuit, en daar kunnen ze niet terecht. We gaan onze cliënt met zijn hoofd tegen de muur moeten laten lopen. Hij wil zo graag naar een gewoon café gaan, maar in het gewoon café negeren ze hem steendoed."

Het doelgroepspecifieke repertoire hekelt het vrijblijvende karakter van inclusie. Het blijft bij een keuze die men al dan niet kan maken als organisatie. Inclusieve activiteiten zijn vaak ook eenmalige activiteiten die niet leiden tot duurzame participatie. "Bij ons in de regio is er een overaanbod van reguliere organisaties die iets met sport willen aanbieden. Elke keer is dat zo'n blitzevenement: de gehandicap-tendag bijvoorbeeld. Maar je investeert beter in een structureel aanbod dan in zo'n eendagsvlieg." En bepaalde inclusieve initiatieven zouden zelfs niet oprecht zijn. "Het probleem met die sterke focus vanuit het beleid om inclusief te werken is dat iedereen wel naar de mond van de subsidiërende overheid praat om subsidies te krijgen. Bij de aanvraag en in het eindverslag zeggen we dan wat ze graag willen horen en het beleid kan zich op de borst kloppen. Maar op het terrein verandert er niet veel."

DE DERDE WEG

Naast deze eerder principiële opstellingen gaan er zowel in de praktijk als in onderzoek stemmen op om beide vormen naast elkaar te blijven aanbieden. Vooral moet er worden gezocht naar een meer individueel maatwerk dat personen met een beperking

begeleidt in de richting van participatie aan een passend aanbod. Dat kan gebeuren in vier stappen.

Met dit pleidooi voor een minder polariserende benadering en meer maatwerk sluiten we aan bij de conclusie van eerder onderzoek (Smits e.a., 2010). “Eén aanbeveling ligt voor de hand: er is een duidelijke vraag naar een ruimer aanbod van toegankelijke activiteiten. Hierbij kunnen twee pistes worden bewandeld: een ruimer inclusief aanbod door bijvoorbeeld bestaande organisaties te ondersteunen in het afstemmen van hun werking op én het openstellen/houden van hun werking voor kinderen met een beperking, of het uitbouwen van meer gespecialiseerde initiatieven. Geen van beide pistes is zomaar zaligmakend. Een combinatie van beide is aangewezen: inclusie omwille van de sociale inbedding (belangrijk voor kinderen), bereikbaarheid (belangrijk voor ouders) én keuzevrijheid (meer opties dan nu), specialisatie omwille van toegankelijkheid en kwaliteit van begeleiding... Een belangrijk element is de combinatie van activiteit met handicap: sommige activiteiten lenen zich meer tot een inclusieve organisatievorm dan andere. Ook de voorkeur van ouder en kind is een niet te vergeten factor. Bepaalde ouders hebben, al dan niet door eerdere ervaringen, meer vertrouwen in gespecialiseerde organisaties (expertise van begeleiding), terwijl andere ouders net willen dat hun kind leert zich te handhaven in een omgeving die niet zomaar is aangepast aan de beperking en de noden van het kind, en daarom principieel voor een inclusieve organisatie kiezen. Een voldoende uitgebalanceerd aanbod op beide vlakken is bijgevolg de enige oplossing.”

Vrije tijd voor personen met een beperking bepaalt mee de kwaliteit van leven. Meer zelfs, het is een fundamenteel recht, ook voor mensen met een beperking. Ondanks de beleidsaandacht blijft de vrijetijdsbesteding van personen met een beperking zeer schraal. De grens met dagbesteding is flinterdun. En het debat inclusief versus doelgroepspecifiek slurpt veel energie op. Vandaar enkele heldere aanbevelingen.

- Verduidelijk de inhoudelijke invulling van het concept ‘vrijetijdsondersteuning’ en bepaal wie die ondersteuning kan, mag en moet opnemen.
- Besteed bij vraagverduidelijking meer aandacht aan de vrije tijd.

- Creëer lokaal informele (vrijtijds)ondersteuning rond personen met een beperking met behulp van vrijwilligers.
- Creëer bovenlokale samenwerking in een professioneel netwerk en organiseer daar de regio om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen in een regionaal antenepunt.

Er zijn dus nieuwe initiatieven en experimenten nodig om de huidige patstelling te doorbreken. Want om het met de gevleugelde woorden van Albert Einstein te zeggen: je kunt een probleem niet oplossen met de denkwijze die het heeft veroorzaakt.

OVER DE AUTEUR

Kris De Visscher is stafmedewerker personen met een beperking bij Dēmos vzw. Reageren op deze bijdrage kan via kris.devisscher@demos.be

LITERATUURLIJST

- AITCHISON, C. (2003), 'From Leisure and Disability to Disability Leisure: developing data, definitions and discourses', *Disability & Society*, 18(7), 955-969.
- BRACKE, G. (2006), 'Kinderen en jongeren met een handicap en hun vrijetijdsbesteding', Onderzoek Jeugdwerk met kinderen en jongeren met een handicap: aanbod versus doelpubliek, niet-gepubliceerd onderzoek, Gent, Universiteit Gent.
- COUSSÉE, F. (2011), 'Wat is jeugdwerk? Gedeelde identiteit in een verkaveld werkveld', *Alert*, 1, 35-43.
- DEVINE, M. A. (2004), 'Being a 'doer' instead of a 'viewer'. The role of inclusive leisure contexts in determining social acceptance for people with disabilities', *Journal of Leisure Research*, 36, 137-159.
- MOKOS, Y. & VAN MEERBEECK, A. (2004), *Tijd voor inclusie. Aangepaste vrijetijdsbesteding voor personen met een handicap*, Leuven, LUCAS.
- PATTERSON, I., & PEGG, S. (2009), 'Serious leisure and people with intellectual disabilities: benefits and opportunities', *Leisure Studies*, 28(4), 387-402.
- POLS, J. (2006), 'Washing the citizen: Washing, cleanliness and citizenship in mental health care', *Culture, Medicine and Psychiatry*, 30, 77-104.
- SCHRAEPEN, B. (2010), 'Inclusie in het jeugdwerk. Elke jongere hoort er (nog niet) bij', *Alert*, 5, 24-30.
- SINNAEVE, I., VAN NUFFEL, K. & SCHILLEMANS, L. (2004), 'Jeugd en vrije tijd. Thuis tv-kijken, voetballen of naar de jeugdbeweging?' In D. Burssens, S. De Groof, H. Huysmans, I. Sinnaeve, F. Stevens, K. Van Nuffel, N. Vettenburg, M. Elchardus, L. Walgrave & M. De Bie (Eds.), *Jeugdonderzoek belicht. Voorlopig syntheserapport van wetenschappelijk onderzoek naar Vlaamse kinderen en jongeren (2000-2004)*, onuitgegeven onderzoeksrapport, K.U.Leuven, VUB & UGent, 59-80.
- SMITS, D., VAN PUYENBROECK, J. & JANSSEN, R. (2010), *Onderzoek naar behoeften op het gebied van vrijetijdsbesteding van de Brusselse jeugd met een handicap*. Vrije tijd van de Brusselse jeugd doorgelicht, ongepubliceerde uitgave.
- VERBEELEN, E. & DE VISSCHER, K. (2011), *Vrije tijd, in en uit zorg. Exploratief onderzoek naar de vrijetijdsparticipatie van personen met een beperking*, Brussel, Dēmos vzw.
- VERBELEN, J., E. SAMOY & H. VAN GEEL (2005), *Vlamingen met een handicap of langdurige gezondheidsproblemen. Een verkennende schets van hun sociale positie aan de hand van concrete onderzoekscijfers*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek.